

LIETUVOS SOCIALINIO DRAUDIMO KOMPENSUOJAMOJI GEROVĖ LYGINANT SU ES ŠALIMIS

Dr. Daiva Skučienė

Mykolo Romerio universitetas,
Socialinės politikos fakultetas, Socialinio darbo katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius, Lietuva
Telefonas (85) 271 4716
Elektroninis paštas Skuciene@ktl.mii.lt

Artūras Gataūlinas

Mykolo Romerio universitetas,
Politikos ir vadybos fakultetas, Vadybos katedra
Valakupių g. 20, LT-10101 Vilnius, Lietuva
Telefonas (85) 274 0637
Elektroninis paštas arturas.gataulinas@gmail.com

*Pateikta 2011 m. rugsėjo 11 d.
Parengta spausdinti 2011 m. lapkričio 11 d.*

Anotacija

Straipsnyje pateikiamas Lietuvos socialinio draudimo kompensuojamosios gerovės vertinimas Europos Sąjungos šalių kontekste. Straipsnio teorinėje dalyje apžvelgta socialinio draudimo reikšmė klasifikuojant gerovės valstybes, remiantis R. Titmusso (1974), J. Myleso (1984), G. Esping-Anderseno (1990), K. Salminen (1993), G. Bonoli (1997), W. Korpi, J. Palme (1998) ir kt. idėjomis. Siekiant įvertinti Lietuvos socialinio draudimo kompensuojamąją gerovę palyginamuoju aspektu atlikta socialinės apsaugos sistemų klasterizacija pagal išmokų dydį ir dalyvių įmokas bei valstybės finansavi-

mo apimtis, klasterizuojama ES šalių senatvės ir nedarbo kompensuojamosios gerovė pagal išmokų dydžio ir persikirstymo rodiklius ir vertinamas Lietuvos socialinio draudimo kompensuojamosios gerovės lygis kitų ES šalių atžvilgiu.

Reikšminiai žodžiai: socialinis draudimas, kompensuojamoji gerovė, gerovės valstybė.

Įvadas

Tradiciškai socialinis draudimas suprantamas kaip draudimo nuo socialinių rizikų: negalėjimo dalyvauti darbo rinkoje dėl nedarbo, ligos, motinystės, negalios ar senatvės, sistema. Kitaip tariant, tai yra pajamų kompensacija, kai asmenį ištinka vienas iš minėtų gyvenimo įvykių. Draudžianti pajamų netekimą dėl socialinės rizikos sistema susiduria ir su kitais šiuolaikinės visuomenės jai keliamais iššūkiais: koks dydis turėtų būti užtikrinamas, kiek reikėtų persikirstyti tarp atskirų socialinių grupių? Ieškomamos atsakymo į šiuos klausimus visuomenės priima vienus ar kitus sprendimus, akademinio sluoksnio atstovai, politinės jėgos diskutuoja, kokias garantijas galima pasiūlyti žmonėms. Kita vertus, atskirų šalių rezultatai, t. y. socialinio draudimo išmokos, apsaugos nuo skurdo lygis, yra lyginami, analizuojami, siekiant tobulinti nacionalines socialinio draudimo politikas.

Lietuvoje socialinio draudimo sistema nuolatos buvo viešų diskusijų dėmesio centre, dėl socialinio ekonominio konteksto pokyčių ir su juo susijusių finansavimo problemų, dėl išmokų dydžio ir kt. klausimų. Reikia pažymėti, kad paskelbta įvairių šios srities tyrimų rezultatų. Antai R. Lazutka 2000–2006 m. paskelbė mokslo darbų, skirtų socialinio draudimo pensijoms, jų ekonominiams aspektams, reformavimo klausimams; T. Medaiskis analizavo socialinio draudimo teises (2007); A. Bitinas analizavo pensijų sistemų valdymo aspektus; A. Bartkus analizavo senatvės pensijų ir laikino nedarbingumo išmokų finansinį tvarumą (2009); A. Guogis (2000–2006) ir J. Aidukaitė (2010) vertino atskirus Lietuvos socialinio draudimo aspektus, gerovės valstybių tipologijoje. Nepaisant visų tyrinėtų socialinio draudimo sistemos aspektų, ES šalių šios sistemos rezultatų palyginamoji analizė buvo fragmentiška, todėl šio tyrimo tikslas – kompleksiščiau įvertinti ES šalių socialinio draudimo kompensuojamąją gerovę.

Šiame straipsnyje nesiekama įvertinti socialinio draudimo tipologijų pagal tradiciškais jau tapusius ideologinius parametrus, o orientuojamasi į kompensuojamosios gerovės arba teikiamų išmokų lygį palyginamuoju aspektu. Tikimasi, kad šis straipsnis papildys socialinio draudimo sistemos ir gerovės valstybių tipizavimo vertinimų diskursą.

Tyrimo tikslas – įvertinti Lietuvos socialinio draudimo kompensuojamąją gerovės lygį lyginant su Europos Sąjungos šalimis.

Tyrimo uždaviniai:

- Išanalizuoti socialinio draudimo sričių, bruožų, rodiklių naudojimą gerovės valstybių tipologijose;
- Nustatyti Europos Sąjungos šalių tipologijas pagal socialinio draudimo kompensuojamosios gerovės rodiklius;

- Įvertinti Lietuvos socialinio draudimo kompensuojamosios gerovės lygį lyginant su ES šalimis.

Straipsnis parengtas remiantis tyrimo „Iššūkių socialiniam draudimui: kartų, lyčių, ekonominių ir socialinių sluoksnių sąveika“ duomenimis. Tyrimas finansuojamas Lietuvos mokslo tarybos pagal sutartį Nr. SIN-05/2010, vykdomas 2010–2012 m.

1. Socialinio draudimo sričių, bruožų ir rodiklių naudojimas gerovės valstybių tipologijose

Atskiri socialinio draudimo aspektai nagrinėjami visoje gerovės valstybių tipologizavimo istorijoje, pradedant R. Titmusso klasifikacija į individualų ir grupinį draudimo modelį (1974).

1984 m. J. Mylesas, remdamasis tyrimo rezultatais EBPO šalyse, įvertino valstybinės pensijos kokybę. Pagal J. Mylesą, pajamų saugumas atitinka pensijos lygį. Adekvatumas – tai pensijos santykis su darbingos visuomenės pajamomis bei buvusiu darbo užmokesčiu. Su pajamų saugumo kriterijumi J. Mylesas sieja pensijų indeksavimą priklausomai nuo kainų indekso ir visos visuomenės ekonominio augimo. Visi šie kriterijai apibrėžia pensijų kokybę. J. Mylesas orientavosi į tris pagrindinius kompensuojamosios gerovės parametrus pensijų sistemoje: pensijos lygį, paskirstymą ir indeksavimą.

Paskirstymo ir išmokų dydžio rodiklius 1990 m. naudojo G. Esping-Andersen, klasifikuodamas gerovės valstybes į atskirus režimus pagal politinę-ideologinę dimensiją bei valstybės / rinkos, kaip gerovės šaltinių, dichotomiją. G. Esping-Andersen (1990) gerovės valstybių režimams klasifikuoti naudojo pensijų, ligų, nedarbo draudimo sritis. Pensijų indeksui konstruoti naudojo penkis kintamuosius: grynąją ir standartinę pensijos pakeitimo normą; įmokų mokėjimo metų trukmę; individo mokamų įmokų dalį; pensinio amžiaus ir gaunančių pensiją asmenų santykį. Ligos ir nedarbo pašalpų indeksas buvo formuojamas, įtraukiant tik grynąją pakeitimo normą, „laukimo“ (t. y. nuo kurios dienos sistema pradeda teikti išmoką) laikotarpį bei išmokos mokėjimo trukmę.

G. Esping-Andersen teigė, kad pensijų schemų įvairovė remiasi keturiais aspektais: privačių pensijų dalimi pensijų išlaidose („rinkos tendencija“), valstybinių pensijų dalimi pensijų išlaidose („socialinės apsaugos tendencija“), valstybės tarnautojų pensijų dalimi pensijų išlaidose („etatizmas“) ir profesiskai skirtingų valstybinių pensijų programų dalimi („korporatizmas“) (Esping-Andersen, (1990), p. 120–126).

Išmokų paskirstymo rodiklio pensijų sistemų tipologijoms nenaudojo K. Salminen (1993). Tačiau pensijos dydis, kaip kompensuojamosios gerovės rezultatas, tarp kitų jos naudotų klasifikacinių aspektų yra vienas iš svarbiausių.

Pagal teisę ir išmoką bei pastarųjų rezultatus – aprėptį ir funkciją, K. Salminen (1993) išskyrė šiuos modelius: paramos (angl. *assistance*), užtikrinantį minimalias pajamas ir skiriamas pagal pajamų testą; pilietybės (angl. *citizenship*), užtikrinantį minimalias pajamas ir skiriamas pagal pilietybę; užimtumo (angl. *work performance*) mode-

lį, palaikantį gyvenimo standartą; grupinio draudimo (angl. *group insurance*) modelį, palaikantį gyvenimo standartą pagal profesines grupes; individualaus draudimo modelį, sudarytą pagal kontraktą ir palaikantį gyvenimo standartą. Funkcija K. Salminen metodologijoje parodo gerovės lygį.

Finansavimo šaltinių ir skiriamų išlaidų dalies nuo BVP pagrindu gerovės valstybių tipologijas 1997 m. analizavo G. Bonoli. Jis laikėsi gerovės valstybių istorinių ištakų ir teigė, kad Bismarko modeliui artimas būtų tas, kuriame didesnė dirbančiųjų ir darbdavių įmokų dalis nuo BVP, tuo tarpu valstybės ar bendrųjų mokesčių dalies dydis rodo, kad šalies gerovės valstybė yra artima Beveridžo modeliui.

Pratęsdami G. Esping-Anderseno metodologinę tradiciją, W. Korpi, J. Palmer (1998) tipologizavimui naudojo senatvės pensijų ir ligos pašalpų rodiklius. W. Korpi ir J. Palmer (1998) tarp kitų rodiklių naudojo kompensuojamosios gerovės rodiklį – išmokos lygį. Išmokų lygis – koku laipsniu socialinio draudimo išmokos gali pakeisti prarastas pajamas. Jie išskyrė penkis modelius. Tiksliniame modelyje yra teikiamos minimalios išmokos tiems, kurie yra žemiau skurdo ribos. Savanoriškajame valstybės subsidijuojamame modelyje yra vienodo dydžio ar su darbo užmokesčiu susieti elementai, mažai pakeičiantys kompensuojamą darbo užmokestį. Korporatyviniame modelyje išmokos yra susietos su darbo užmokesčiu, tačiau atskirų profesinių grupių teisės ir taisyklės gali skirtis. Bazinės apsaugos modelis remiasi įmokomis ar pilietybe (gyvenimu šalyje). Aprėpiančiajame modelyje teisė yra paremta taip pat pilietybe ir įmokomis, tačiau aprėpiami visi tos pačios programos piliečiai. W. Korpi, J. Palmer (1998) socialinio draudimo modeliai neturi ideologinio požymio, tačiau parodo, kokį kompensuojamosios gerovės lygį užtikrina.

Ideologiniu aspektu skiriamų gerovės valstybės režimų skaičių 2002 m. plėtojo M. Kleinmanas (2002). Jis skeptiškai vertino kompensuojamosios gerovės rezultatų klasifikavimo analizę, kadangi, jo požiūriu, šiuo metu dėmesio centre yra gerovės valstybių taikomos priemonės. M. Kleinmanas (2002) taip pat kritikavo G. Esping-Anderseno tipologijas, kurias jis įvardijo kaip atskirų charakteristikų klasifikaciją. Jo požiūriu, tai tėra modernaus kapitalizmo versijos, o kalbant apie gerovę, reikia apsibrėžti, kas tai yra. Nepaisydamas abejonių dėl gerovės valstybių klasifikacijos, M. Kleinmanas (2002) apžvelgė Europos gerovės valstybių tipus ir išskyrė keturis: socialdemokratinį, Viduržemio jūros, konservatyvųjį-korporatyvinių ir anglosaksų. Jo išskiriamuose režimuose taip pat akcentuojami kompensuojamosios gerovės rezultatai: išmokos dydis bei jų paskirstymas.

Kaip atskirą gerovės valstybės modelį 2000 m. A. Guogis išskyrė Australiją. Šiame modelyje yra itin ryškus persikirstymas, kitaip tariant, turtingieji neturi teisės į senatvės pensijas, nors socialinio draudimo įmokas moka visi. A. Guogis (2000) taip pat pabrėžė, kad vienas svarbiausių kriterijų, vertinant socialinės apsaugos lygį skirtingose šalyse, yra socialinės apsaugos išmokų dalis šalies bendrajame vidaus produkte.

Socialinės apsaugos išlaidas kaip vieną iš reikšmingiausių rodiklių, abibudinančių gerovės valstybės vaidmenį, pabrėžė ir J. Aidukaitė (2010), ji gerovės valstybių režimus papildė Rytų Europos modeliu. J. Aidukaitė (2010) pažymėjo, kad Baltijos valstybės išleidžia labai mažai socialinei apsaugai, palyginti su kitomis dešimt naujų ES valstybių;

šiose valstybėse taip pat didelė pajamų nelygybė. Rytų Europos ar pokomunistiniam modeliui būdinga didelės socialinės apsaugos įmokos, bet santykinai mažos išmokos. Apibendrinama J. Aidukaitė (2010) teigia, kad santykinai mažos socialinės išmokos neužtikrina tinkamo gyvenimo lygio gyventojams, neleidžia sėkmingai išspręsti skurdo klausimų.

Apibendrinant socialinės gerovės valstybių tipologijų analizę galima teigti, kad atskirų socialinio draudimo sričių rodikliai, ypač pensijų, įtraukiami klasifikuojant gerovės valstybes. Tipologizacijai naudojami įvairūs socialinio draudimo sričių gerovės rodikliai, iš jų svarbiausi yra stratifikacinis – rodantis perskirstymo apimtis, išmokos lygio, skiriamų išmokų dalies nuo BVP ir kiti.

2. Taikoma metodika

Tyrimo objektas – Lietuvos socialinio draudimo kompensuojamosios gerovės lygio įvertinimas, lyginant su ES šalimis.

Kiekvienoje tipologizacijoje yra svarbu rodiklių, pagal kuriuos kuriamos tipologijos, atranka, todėl šiame tyrime taip pat skiriama gerovės rezultatus apibūdinančių rodiklių grupė.

Pirmajame etape buvo siekiama įvertinti Lietuvos socialinio draudimo vietą tarp ES šalių pagal išmokų lygį bei finansavimo šaltinį. Šiam uždaviniui įgyvendinti skiriamos keturios grupės: vyrauja socialinis draudimas – pirma, didelės socialines išmokos, antra, mažos socialinės išmokos; vyrauja ne socialinio draudimo formos – pirma, didelės socialinės išmokos, antra, mažos socialinės išmokos.

Kitame etape, siekiant įvertinti socialinio draudimo sistemos kaip ES šalių kompensuojamosios pinigines gerovės rezultatus, pasirenkami šie gerovės rodikliai: senatvės pensijų išmokų nuo BVP dalis; nedarbo išmokų nuo BVP dalis; senatvės pensijų pakeitimo norma; senatvės pensija vienam asmeniui; nedarbo išmoka vienam asmeniui; senatvės pensininkų S80/S20 kvintilinis santykis; bedarbių bei senatvės pensininkų skurdo rizikos lygio rodikliai; skurdo rizikos lygio sumažėjimas išmokėjus socialines išmokas.

Akivaizdu, kad pasirinkti rodikliai negali išsamiai atskleisti socialinio draudimo kaip sistemos gerovės lygio, kadangi neatspindi visų draudimo nuo socialinių rizikų rezultatų. Tokių duomenų pasirinkimą lemia jų prieinamumas „EUROSTAT“ duomenų bazėje. Kita vertus, galima teigti, kad tokia gerovės rodiklių grupė parodo bendrąsias tendencijas, kadangi dauguma rodiklių siejasi su didžiausia (pagal aprėptį ir išlaidas) socialinio draudimo pensijų sritimi bei nedarbo draudimu.

Iš minėtų rodiklių „EUROSTAT“ 2008 m. duomenų pagrindu suformuojamas duomenų masyvas. Duomenys šiame masyve yra analizuojami naudojant klasterinę analizę.

Straipsnyje atsiribojama nuo ideologinio vertinimo, kuris iš esmės būdingas visai gerovės valstybių tipologizacijos istorijai, o orientuojamasi tik į socialinio draudimo sistemos kompensuojamosios gerovės rezultatus. Todėl sukurta klasifikacija nebus įvardijama kaip atskiras gerovės režimas.

3. Socialinio draudimo kompensuojamoji gerovė ES šalyse

Kaip jau buvo minėta, pirmajame etape buvo siekiama įvertinti ES šalių vietą pagal išmokų lygį bei finansavimo šaltinį.

1 lentelė / Table 1. ES šalių klasifikacija pagal socialinio draudimo dominavimą ir socialines išmokas, 2008 m. / Classification of EU countries according to dominance of social insurance and social benefits, 2008

	Maža socialinių išmokų nuo BVP dalis (10,7–20,80%).	Didelė socialinių išmokų nuo BVP dalis (21,90–29%).
Maža socialinių įmokų dalis nuo visų įmokų (34,31–54,37%)	Airija, Kipras, Liuksemburgas	Danija, Suomija, Švedija, Jungtinė karalystė, Portugalija
Didelė socialinių įmokų dalis nuo visų įmokų (57,58–81,30%)	Bulgarija, Čekija, Estija, Ispanija, Latvija, Lietuva, Malta, Lenkija, Rumunija, Slovėnija, Slovakija	Belgija, Vokietija, Graikija, Prancūzija, Italija, Vengrija, Olandija, Austrija

Pastaba: „socialinės įmokos“ – darbdavių ir dirbančiųjų, savarankiškai dirbančių įmokos, „visos įmokos“ – socialinės įmokos ir valstybės mokamos įmokos.

1 lentelėje matyti, kad dauguma Centrinės ir Rytų Europos šalių, tarp jų ir Lietuva, patenka į dviejų klasterių sankirtą: pirma, į mažos socialinių išmokų dalies nuo BVP grupę ir, antra, į didelės socialinių įmokų dalies nuo visų įmokų grupę. Tai rodo, kad įmokų mokėjimo našta šiose šalyse iš esmės tenka samdomajam darbuviui ir valstybė mažai prie to prisideda, o išmokos yra mažos. Į vieną klasterį su Lietuva pagal šiuos rodiklius patenka kitos Baltijos, Centrinės ir Rytų Europos šalys bei Ispanija.

Tuo tarpu Skandinavijos šalyse aukštas valstybės finansavimo lygis bei dosnios socialinės išmokos. Kaip, beje, buvo konstatuota ir J. Myleso, G. Esping-Anderseno, K. Salminen, W. Korpi ir J. Palme, A. Guogio ir J. Aidukaitės darbuose.

Tačiau šalys, kuriose įmokos nuo darbo rinkos dalyvių gaunamo atlygio didesnės, gali būti didesnės ir išmokos. Kaip antai Belgija, Vokietija, Prancūzija, Italija, Olandija, Austrija.

Tuo tarpu Airijoje, Kipre, Liuksemburge nedidelės įmokos nuo darbo rinkos dalyvių atlygio, bet mažos ir išmokos.

Apibendrinant galima teigti, kad šalies socialinės apsaugos dosnumą lemia šie veiksniai: įmokų nuo darbo rinkos dalyvių atlygio dydis; ar prie įmokų finansavimo prisideda valstybė ir kokia apimtimi bei visuomenės susitarimas, kokio dydžio kompensuojamosios gerovės išmokas mokėti sistemos dalyviams. Lietuvos socialinio draudimo sistema šiuo požiūriu pasižymi gana dideliu įmokų tarifu, tenkančiu darbdaviui (kaip minėjo Deacon, 2000), gana nedideliu įmokų tarifu dirbantiesiems ir nepakanamu valstybės prisidėjimu prie socialinio draudimo biudžeto.

Kaip teigė A. Guogis (2000), išmokų dalis nuo BVP yra svarbus gerovės bruožas (2 lentelė).

2 lentelė / Table 2. ES šalių klasifikacija pagal išmokamų senatvės pensijų ir nedarbo išmokų nuo BVP ir klasterius, 2008 m. / Classification of EU countries according old age pensions and unemployment benefit as a share of GDP, 2008

Mažos senatvės pensijų išlaidų dalies nuo BVP šalių klasteris (4,54–8,07%)	Didelės senatvės pensijų dalies nuo BVP šalių klasteris (8,71–13,6 %)
Airija, Liuksemburgas, Latvija, Slovakija, Estija, Lietuva, Rumunija, Bulgarija, Ispanija, Kipras, Čekija, Malta, Slovėnija	Belgija, Vengrija, Suomija, Jungtinė Karalystė, Lenkija, Vokietija, Olandija, Portugalija, Graikija, Danija, Švedija, Austrija, Prancūzija, Italija
Mažų nedarbo išmokų dalies nuo BVP šalių klasteris (0,20–1,05%)	Didelių nedarbo išmokų dalies nuo BVP šalių klasteris (1,27–3,32%)
Rumunija, Estija, Bulgarija, Lenkija, Lietuva, Slovėnija, Latvija, Malta, Italija, Jungtinė Karalystė, Slovakija, Čekija, Kipras, Vengrija, Švedija, Liuksemburgas, Olandija, Portugalija	Graikija, Austrija, Danija, Vokietija, Prancūzija, Airija, Suomija, Ispanija, Belgija

Lietuva, kaip ir kitos Baltijos šalys bei Rumunija ir Bulgarija, skiria nedidelę dalį nuo BVP senatvės pensijoms. Mažų senatvės išmokų dalies nuo BVP klasterio vidurkis yra lygus 6,49%. Galima pastebėti, kad į vieną klasterį su Lietuva (6,43%) pagal šį rodiklį patenka Ispanija (6,82%), Malta (7,2%), Airija (4,54%) ir Liuksemburgas (5,3%). Tuo tarpu dauguma Vakarų Europos ir Skandinavijos šalių bei kaimyninė Lenkija yra didesnės dalies pagal senatvės pensijų dalį nuo BVP klasteryje.

Pagal nedarbo išmokų dalį nuo BVP Lietuvos socialinio draudimo sistema, kaip ir daugelis Centrinės ir Rytų Europos šalių, patenka į mažos dalies išmokų klasterį, kurio vidurkis yra lygus 1,9% nuo BVP. Lietuvos nedarbo išmokų dalis nuo BVP yra lygi 0,39%. Skirtingai nei pensijų išlaidų nuo BVP klasteryje, šiuo atveju su Lietuva patenka dar dvi Viduržemio jūros modelio valstybės – Italija ir Portugalija, taip pat skandinaviškojo modelio gerovės valstybė Švedija bei anglosaksų modelio valstybė Jungtinė Karalystė, nors pastarųjų šalių rodikliai yra didesni nei Lietuvos (atitinkamai 0,85% ir 0,58%).

Taigi, senatvės pensijų ir nedarbo išmokų dalis nuo BVP, lyginant su ES šalimis, Lietuvoje yra maža.

Pakeitimo norma¹ rodo pensijų sistemos, kaip vienos didžiausių socialinio draudimo sričių, dosnumą. Kaip apžvelgėme ankstesnėje darbo dalyje, J. Myleso, G. Esping-Anderseno, K. Salminen ir kt. naudojo šį rodiklį, formuodami gerovės valstybių, pensijų tipologijas. Lietuvos senatvės pensijų pakeitimo norma, kaip ir kitų Baltijos šalių, akivaizdžiai patenka į mažos pakeitimo normos klasterį (3 lentelė).

¹ Rodiklis yra santykis tarp medianinių visų pensijų 65–74 amžiaus asmenims, lyginant su darbo užmokesčiu 50–59 amžiaus grupėje, išskyrus kitas socialines išmokas.

3 lentelė / Table 3. ES šalių klasifikacija pagal senatvės pensijų pakeitimo normą, 2008 m. / Classification of EU countries according to old age aggregate replacement ratio, 2008

Didelės pakeitimo normos klasteris (0,49–0,68)	Mažos pakeitimo normos klasteris (0,30–0,45)
Čekija, Airija, Ispanija, Prancūzija, Italija, Liuksemburgas, Vengrija, Austrija, Lenkija, Portugalija, Rumunija, Slovakija, Suomija, Švedija.	Belgija, Bulgarija, Danija, Vokietija, Estija, Graikija, Kipras, Latvija, Lietuva, Malta, Olandija, Slovėnija, Jungtinė Karalystė.

Reikėtų atkreipti dėmesį, kad į vieną klasterį pagal pakeitimo normos dydį patenka Belgija, Danija, Vokietija, Jungtinė Karalystė ir trys Baltijos šalys, ir tai atrodo neįtikėtinas rezultatas. Tačiau pakeitimo norma tėra santykinis rodiklis. Todėl, nepaisant to, kad Lietuvos pakeitimo norma yra viename klasteryje su Belgija, Danija, Vokietija, Jungtine Karalyste ir kt., yra dideli absoliučių pensijų dydžių skirtumai. „EUROSTAT“ duomenimis, 2008 m. Lietuvos vidutinė senatvės pensija pagal jos perkamąją galią buvo apie 1000 Lt, tuo tarpu Danijoje buvo apie 3339 Danijos kronų, Vokietijoje 2721 eurų, Belgijoje 2515 eurų, Jungtinėje Karalystėje 2568 svarų sterlingų. Taigi, nors pakeitimo norma sąlygoja vieną klasterį, absoliutūs socialinio draudimo kompensuojamosios gerovės rodikliai pensijų srityje yra labai skirtingi.

4 lentelėje pateikiamos Europos šays pagal senatvės pensiją ir nedarbo išmoką, tenkančią vienam gyventojui.

4 lentelė / Table 4. ES šalių klasifikacija pagal senatvės pensijos vienam gyventojui ir nedarbo išmokos vienam gyventojui dydį (perkamosios galios standartais), 2008 m. / Classification of EU countries according to size of old age pensions per capita and unemployment benefit per capita (purchasing power standards), 2008

Didelių senatvės pensijų vienam gyventojui šalių klasteris (2482,71–3698,32), PGS	Mažų senatvės pensijų vienam gyventojui šalių klasteris (722,98–2017,32), PGS
Graikija, Belgija, Jungtinė Karalystė, Suomija, Vokietija, Prancūzija, Olandija, Danija, Italija, Švedija, Austrija, Liuksemburgas	Bulgarija, Latvija, Rumunija, Lietuva, Slovakija, Estija, Lenkija, Vengrija, Malta, Čekija, Airija, Kipras, Ispanija, Slovėnija, Portugalija
Didelių nedarbo išmokų vienam gyventojui šalių klasteris (346,68–958,11), PGS	Mažų nedarbo išmokų vienam gyventojui šalių klasteris (24,30–295,65), PGS
Belgija, Danija, Vokietija, Airija, Ispanija, Prancūzija, Liuksemburgas, Olandija, Austrija, Suomija	Bulgarija, Čekija, Estija, Graikija, Italija, Kipras, Latvija, Lietuva, Vengrija, Malta, Lenkija, Portugalija, Rumunija, Slovėnija, Slovakija, Jungtinė Karalystė

Pagal senatvės pensijos dydį vienam asmeniui Lietuva patenka į tą patį klasterį kaip ir vertinant pagal senatvės pensijos pakeitimo normą. Lietuvos socialinio draudimo pensijos dydis, kaip ir daugelio Centrinės ir Rytų Europos šalių: Bulgarijos, Rumunijos, Latvijos, Estijos, patenka į mažų pensijų klasterį. Į šį klasterį taip pat patenka keletas Viduržemio jūros modelio valstybių – Ispanija, Portugalija ir Airija.

Lietuvos nedarbo išmokos patenka į mažų išmokų vienam asmeniui klasterį. Šiame klasteryje atsiduria Italija, Graikija, Portugalija ir Jungtinė Karalystė.

Kitas, paprastai kompleksinis, gerovės rodiklis yra perskirstymas. Šiuo atveju perskirstymas bus vertinamas pajamų nelygybės rodikliu – kvintiliniu santykiu asmenų, kurių amžius yra 65 m. ir vyresnių. Nelygybės rodiklį klasifikacijose naudojo J. Mylesas ir kt.

5 lentelė / Table 5. ES šalių klasifikacija pagal senatvės pensininkų (65 m. ir vyresnių) pajamų nelygybę, 2008 m. / Classification of EU countries according to inequality of income among retired (65 years and more), 2008

Didelės pajamų nelygybės (kvintilinis santykis) klasteris (4,1 –5,6)	Mažos pajamų nelygybės (kvintilinis santykis) klasteris (2,3 –4,0)
Graikija, Ispanija, Prancūzija, Italija, Kipras, Latvija, Lietuva, Portugalija, Rumunija, Jungtinė Karalystė	Belgija, Bulgarija, Čekija, Danija, Estija, Airija, Liuksemburgas, Vengrija, Malta, Olandija, Austrija, Lenkija, Slovėnija, Slovakija, Suomija, Švedija

Lietuva kartu su Latvija patenka į didelės pajamų nelygybės klasterį. Šiame klasteryje taip pat yra Jungtinė Karalystė ir Prancūzija, Graikija, Ispanija, Portugalija. Šio klasterio vidurkis yra 4,69. Lietuvos 65 m. ir vyresnių asmenų kvintilinis santykis yra lygus 4,1.

Galima manyti, kad Lenkija, Slovakija, Slovėnija bei kaimyninė Estija lygiau perskirsto senatvės pensijas savo sistemose, tačiau mūsų senatvės pensijos dėl įtvirtinto perskirstymo formulėje taip pat generuoja labai nedidelę pajamų nelygybę tarp pensininkų. Kadangi pensijos santykinai yra mažos, tai dalis pensininkų turi kitų pajamų šaltinių. Būdami nedidelio pensininkų pogrupio pajamų šaltinis, pajamų šaltiniai iš rinkos (darbo užmokestis, žemės ūkio pajamos, rentos ir kt. pajamos) suponuoja didesnę nelygybę laipsnį (Skučienė, 2004, 2005). Tuo tarpu galima manyti, kad kitose šalyse senatvės pensijos, būdamos santykinai didesnės, formuoja galbūt mažesnę poreikį minėtiems šaltiniams ir todėl pensininkų pajamų pasiskirstymas yra vienodesnis.

Pajamų nelygybės rodiklio reikšmės papildymas skurdo rizikos rodikliu kompleksiščiau parodo tos šalies senatvės pensijų sistemos teikiamą gerovės lygį.

6 lentelė / Table 6. ES šalių klasifikacija pagal senatvės pensininkų ir bedarbių skurdo rizikos lygį (%), 2008 m. / Classification of EU countries according to risk of poverty rate (%) among retired and unemployed, 2008

Aukšto senatvės pensininkų skurdo rizikos lygio šalių klasteris (55,1–16,5%)	Žemo senatvės pensininkų skurdo rizikos lygio šalių klasteris (6,8–15%)
Belgija, Bulgarija, Kroatija, Kipras, Danija, Estija, Suomija, Graikija, Islandija, Airija, Latvija, Lietuva, Malta, Portugalija, Rumunija, Slovėnija, Ispanija, Jungtinė Karalystė	Austrija, Čekijos Respublika, Prancūzija, Vokietija, Vengrija, Italija, Liuksemburgas, Olandija, Norvegija, Lenkija, Slovakija, Švedija
Aukšto bedarbių skurdo rizikos lygio šalys (48,5–60,6%)	Žemo bedarbių skurdo rizikos lygio šalys (28,2–43,4%)
Čekija, Vengrija, Lietuva, Liuksemburgas, Latvija, Jungtinė Karalystė, Bulgarija, Vokietija, Estija	Airija, Malta, Kipras, Danija, Belgija, Portugalija, Olandija, Graikija, Ispanija, Slovėnija, Lenkija, Prancūzija, Švedija, Austrija, Italija, Rumunija, Suomija, Slovakija

Kaip matome iš 6 lentelės, Lietuvos senatvės pensininkų skurdo rizikos lygis, kaip ir Estijoje, Latvijoje, yra aukšto skurdo lygio klasteryje. Reikėtų atkreipti dėmesį, kad į vieną klasterį patekusių šalių pensininkų skurdo lygis ne itin panašus. Antai Lietuvos senatvės pensininkų skurdo rizikos lygis yra 30,8%. Šis rodiklis žemesnis tik už Kipro, Latvijos ir Estijos pensininkų skurdo rizikos lygį klasteryje (ES vidurkis 16,1%). Tuo tarpu į vieną klasterį su Lietuva pagal pensininkų skurdo rizikos lygį patenka Suomija, kurioje šis rodiklis apie 10% mažesnis nei Lietuvoje ir Danijoje, kurios pensininkų skurdo rizikos lygis yra apie 14% žemesnis nei Lietuvoje. Rumunijoje pensininkų skurdo rizikos lygis yra 19%, o Slovėnijoje 17,9%.

Tuo tarpu kaimyninė Lenkija (9,6%) pagal pensininkų skurdo rizikos lygį patenka į žemo skurdo rizikos lygio klasterį, kaip ir kitos Centrinės Europos šalys: Čekija (8%), Vengrija (6,8%), Slovakija (9,7%).

Apibendrinant ES šalių senatvės pensijų rodiklius, galima teigti, kad Lietuvos socialinio draudimo kompensuojamoji pensijų gerovė, lyginant su kitomis ES šalimis, yra žemo lygio.

Bedarbių apsauga nuo skurdo yra mažesnė nei senatvės pensininkų ES šalyse todėl, kad į didelio bedarbių skurdo klasterį patenka gerokai daugiau šalių nei į senatvės pensininkų skurdo klasterį (žr. 6 lentelę). Tarp didelio bedarbių skurdo šalių patenka ir visos Centrinės ES šalys, taip pat ir keletas Vakarų Europos šalių: Vokietija, Austrija, Jungtinė Karalystė, Suomija ir kt. Lietuvos bedarbių skurdo rizikos lygis taip pat išlieka aukštas (51,3%), o klasterio vidurkis – 54,2%.

Galima teigti, kad Lietuvos nedarbo socialinio draudimo kompensuojamosios gerovės lygis yra žemas, palyginti su ES šalimis pagal išmokų nuo BVP dalį, išmoką vienam asmeniui ir skurdo rizikos lygį.

Apibūdinant socialinio draudimo, kaip kompensuojamos gerovės sistemos, vaidmenį yra svarbu įvertinti, kiek ši sistema mažina skurdą visuomenėje. Todėl paskutiniame socialinio draudimo kompensuojamosios gerovės vertinimo etape buvo pasirinktas skurdo rizikos lygis po socialinių išmokų sumažėjimo² rodiklis.

7 lentelė / Table 7. ES šalių klasifikacija pagal skurdo rizikos lygio sumažėjimą po socialinių išmokų (%), 2008 m. / Classification of EU countries according to reduction of at risk of poverty rate after social transfers

Didelio skurdo rizikos lygio sumažėjimo klasteris (24,90–37,10 %)	Mažo skurdo rizikos lygio sumažėjimo klasteris (12,80–23,40 %)
Belgija, Čekija, Danija, Vokietija, Prancūzija, Liuksemburgas, Vengrija, Olandija, Austrija, Lenkija, Slovėnija, Slovakija, Suomija, Švedija	Bulgarija, Estija, Airija, Graikija, Ispanija, Italija, Kipras, Latvija, Lietuva, Malta, Portugalija, Rumunija, Jungtinė Karalystė

Lietuva, kaip ir kitos Baltijos šalys, patenka į mažo skurdo rizikos lygio sumažėjimo po socialinių išmokų klasterį. Tai rodo, kad šalyje teikiamos socialinės išmokos,

² Skurdo rizikos lygis po socialinių išmokų sumažėjimo rodiklis yra apskaičiuojamas atimant iš skurdo rizikos lygio iki socialinių išmokų rodiklio skurdo rizikos lygis po socialinių išmokų rodiklį.

kurių didžioji dalis yra socialinio draudimo, nepakankamai apsaugo gavėjus nuo skurdo. Į mažo skurdo rizikos lygio po socialinių išmokų sumažėjimo klasterį taip pat patenka Viduržemio jūros valstybės: Portugalija, Ispanija, Italija bei anglosaksų modelio šalis Jungtinė Karalystė.

Išvados

Pastaruosius tris dešimtmečius mokslininkai atliko daugybę tyrinėjimų siekdami suklasifikuoti gerovės valstybes, socialinio draudimo ar pensijų sistemas. Paprastai į tokias klasifikacijas įtraukiami socialinio draudimo, pensijų, nedarbo ar ligos draudimo rodikliai. Tarp klasifikuojančių rodiklių galima aptikti išlaidų ir išmokų lygio, struktūrinius bei skurdo rodiklius. Kaip rodo pastarojo laikotarpio tyrinėjimai, Lietuva yra priskiriama pokomunistinės gerovės valstybės tipui, kuriam būdinga maža BVP dalis, skiriama socialinei apsaugai, santykinai mažos socialinės išmokos, aukštas skurdo lygis.

Lietuvos socialinio draudimo kompensuojamosios gerovės lygis, lyginant su ES šalimis, vertintinas kaip žemas. Šį gerovės lygį lemia, visų pirma, nepakankamas valstybės vaidmuo finansuojant socialinio draudimo sistemą ir maža išmokoms skiriama dalis nuo šalies BVP. Todė teikiamos mažos išmokos vienam asmeniui, maža pakeitimo norma, didelė pajamų nelygybė bei skurdo rizikos lygis tarp išmokų gavėjų, nepakankamai aukštas skurdo rizikos lygio mažinimas po socialinių išmokų.

Dauguma Centrinės ir Rytų Europos šalių, kaip antai Lenkija, Slovėnija, Čekija ar Vengrija, pagal šiuos gerovės rodiklius užima geresnę poziciją. Į vieną grupę su Lietuva pagal socialinio draudimo kompensuojamosios gerovės rodiklius lygiuojasi Estija, Latvija, Portugalija, Malta, pagal kai kuriuos rodiklius Jungtinė Karalystė, Italija ir Ispanija. Nors vertinant socialinio draudimo kompensuojamąją gerovę akivaizdžiai galima matyti trijų Baltijos valstybių pokomunistinį modelį, tačiau galima pastebėti, kad Lietuvos socialinio draudimo senatvės pensijos pakeitimo norma, nedarbo išmoka vienam asmeniui, pajamų nelygybė tarp pensininkų, bedarbių skurdo lygis, skurdo lygio po socialinių išmokų sumažėjimas yra artimi Jungtinei Karalystei.

Literatūra

- Aidukaitė, J., 2010. Welfare reforms in central and eastern Europe: a new type of welfare regime? *Ekonomika*, 89 (4), p.7-24.
- Bonoli, G., 1997. Classifying welfare states: A two-dimensional approach. *Journal of Social Policy*, 26 (3), p. 351-372.
- Deacon B. Eastern European welfare states: the impact of the politics of globalization. *Journal of European Social Policy*. 2000 10 (2). 146-157.
- Esping – Andersen, G., 1995. Three worlds of welfare capitalism. Oxford: Polity Press.
- Guogis, A., 2000. *Socialinės politikos modeliai*. Vilnius: Eugrimas.
- Guogis, A. Socialinės politikos modeliavimas Europos integracijos procese. *Viešoji politika ir administravimas*. 2006. 17: 29-41.
- Guogis, A. Socialinės politikos modeliavimas Europos integracijos procese: Lietuvos

- atvejais. *Pranešimas skaitytas Socialdemokratinės minties instituto konferencijoje „Gerovės valstybė“ 2006 m. vasario 25 d. Vilniuje.* 2006.
- Kleinman, M. A., 2002. European welfare state: European Union social policy in context. Basingstoke: Palgrave.
- Korpi, W. ir Palme, J., 1998. The paradox of redistribution and strategies of equality: welfare state institutions, inequality, and poverty in the western countries. *American Sociological review*, 63 (5), p. 661-687.
- Myles J., 1984. Old age in the welfare state: the political economy of public pensions. Boston: Little, Brown.
- Skučienė, D. Valstybinio socialinio draudimo senatvės pensijų įnašas į pajamų nelygybę tarp pensininkų Lietuvoje. *Gerontologija*. V tomas. 2004. Nr. 3-4, p. 103-113.
- Skučienė, D. Pensijų sistemos poveikis socialinei-ekonominei nelygybei Lietuvoje. *Daktaro disertacija*. Vilnius: VU, 2005.
- Zukowski, M., 2009. Social policy regimes in the European countries. *Diversity and commonality in European social policy: the forging of a European social model*. Warszawa: Friedrich-Ebert-Stiftung and Wydawnictwo Naukowe Scholar.
-

COMPENSATORY WELFARE OF THE LITHUANIAN SOCIAL INSURANCE SYSTEM AMONG EU MEMBER STATES

Dr. Daiva Skučienė

Mykolas Romeris University, Lithuania

Artūras Gataūlinas

Mykolas Romeris University, Lithuania

Summary

In Lithuania the social insurance system was on agenda of political debates. It is worth admitting that various aspects have been analysed, but comparative analyses of compensatory welfare outcomes are fragmentary. So, the task of this paper is to evaluate the compensatory level of social insurance system of Lithuania in the context of the EU. The task consists of the following objectives: to analyze the application of spheres, features and indicators of social insurance for the typologies of welfare states; to define EU typologies according to compensatory welfare indicators; to evaluate the compensatory level of social insurance system of Lithuania in the context of EU.

The theoretical part of the article reviews the importance of social insurance systems in the classification of welfare states based on the ideas of the authors: R. Titmuss, J. Myles, G. Esping-Andersen, K. Salminen, G. Bonoli, W. Korpi and others. The main outcomes of the analyses are revealed, that Lithuanian compensatory welfare in a com-

parative aspect of the EU context could be described as low. This is caused mainly by insufficient participation of the state in financing of social insurance system. When taking into account the old age pension replacement ratio, unemployment benefit per capita, unemployment of income for elderly people, at risk of poverty rate for unemployed people, the at risk of poverty rate after social transfers in Lithuania has a quite similar position to the United Kingdom, despite the fact that in compensatory welfare Lithuania clearly depends on the Baltic state common model.

Keywords: *social insurance, compensative welfare, welfare state.*

